

วิเคราะห์ราคะจิตในพระไตรปิฎก

Analyzing the Lustful in Tipitaka

¹พระสมุห์สง่าชัย ขนติพโล (สมรูป)

Phrasamu Sangachai Kantipalo (Somrup)

²พระมหายุทธนา นรเชษฐ, ผศ. ดร.

Phra Mahayuthana Norachetto, Asst. Prof. Dr

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

¹Corresponding Author, Email: sangachaisomrup@gmail.com

Received June 1, 2022; Revised June 25, 2022; Accepted: June 30, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาราคะจิตในคัมภีร์พุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะของคนมีราคะจิต คือ บุคคลราคะจิตจะมีสภาวะจิตที่หลงติดในรูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัส จนเป็นอารมณ์ มีลักษณะบุคลิกดี มีมาดดี น้ำเสียงนุ่มนวลและไพเราะ ติดในความสวย ความงาม ความหอม ความไพเราะ ความอร่อย ไม่ชอบคิด แต่ช่างจินตนาการเพื่อฝัน มีจุดแข็งคือ มีความประณีตอ่อนไหว และละเอียดอ่อน ช่างสังเกต เก็บข้อมูลเก่ง มีลูกโลก หน้าที่เป็นที่ชื่นชอบและชื่นชมของทุกคนที่พบเห็น วาจาไพเราะ เข้าได้กับทุกคน เก่งในการประสานงาน การประชาสัมพันธ์ และงานที่ต้องใช้บุคลิกภาพ จุดอ่อนคือไม่มีสมาธิ ทำงานใหญ่ได้ยาก ไม่มีเป้าหมายในชีวิต ไม่มีความเป็นผู้นำ ขี้เกรงใจคน ขาดหลักการ มุ่งแต่บำรุงบำเรอผัสสะทั้ง 5 ของตัวเอง คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ชอบพูดคำหวานแต่อาจไม่จริงใจ อารมณ์รุนแรง ช่างอิจฉา ริษยา ชอบปรุงแต่ง กรรมาฐาน หรือการฝึกจิตที่เหมาะสมแก่คนราคะจิต คือ อสุภกรรมฐาน 10 กับกายคตนาฬาสติ 1 นั้นเอง

คำสำคัญ: วิเคราะห์; ราคะจิต; พระไตรปิฎก

Abstract

This article aims to study the Lustful in Theravada Buddhist scriptures. The results of the study found that characteristics of people who have the Lustful as people who have a state of mind which is trapped in appearance, taste, smell, sound, and touch which becomes an emotion including people who have a good

character, good manner, soft and melodious voice, addicted to beauty, good smell, deliciousness, and the Lustful refers to people who do not like to think, but they like to imagine. People who have Lustful have strengths which are delicateness, observance, good at collecting information and have a good character admired by everyone who sees it. They are also good at coordination; public relations and they work very well in the job that requires a good personality. The weakness of the Lustful people is the lack of concentration. It is hard for them to do the big projects, and they do not have a goal in their life, they have no leadership, they are very considerate to people, and they lack principles because they only focus on their own five senses which are appearance, taste, smell, sound and touch. They like to speak sweet words but may not be sincere. They have a strong temper, jealous, envious, and they like to imagine things. The bases or mental training that are suitable for the Lustful are the 10 Asuphakammathhana and the 11 Gikatanussati.

Keywords: Analysis; the Lustful; Tipitaka

บทนำ

การปฏิบัติตนของมนุษย์ในโลกนี้มีการแบ่งลำดับตามการประพฤติดีเพื่อสะดวกแก่การสอนและปฏิบัติธรรม โดยในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงเรื่องจริตว่า

บุคคลนี้มีราคะจริต บุคคลนี้มีโทสะจริต บุคคลนี้มีโมหะจริต บุคคลนี้มีวิตกจริต บุคคลนี้มีสังขารจริต บุคคลนี้มีญาณจริต” พระผู้มีพระภาคย่อมตรัสสุภาษิตแก่บุคคลราคะจริต ตรัสการเจริญเมตตาแก่บุคคลโทสะจริต ย่อมทรงแนะนำบุคคลโมหะจริตให้ดำรงอยู่ในการเล่าเรียนการไต่ถาม การฟังธรรมตามกาล การสนทนาธรรมตามกาล การอยู่ร่วมกับครู ย่อมตรัสสอนापानสติแก่บุคคลวิตกจริต ตรัสบอกนิมิตที่น่าเลื่อมใส ความตรัสรู้ชอบของพระพุทธเจ้า ความเป็นธรรมดีแห่งพระธรรม การปฏิบัติชอบของพระสงฆ์ และศีลของตนแก่บุคคลสังขารจริต ย่อมตรัสนิมิตแห่งวิปัสสนา มีอาการไม่เที่ยง มีอาการเป็นทุกข์ มีอาการเป็นอนัตตาแก่บุคคลญาณจริต (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 29 ข้อที่ 156 หน้าที่ 430 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จริตจึงสัมพันธ์กับการปฏิบัติตนและเกี่ยวข้องกับลักษณะธรรมที่ควรปฏิบัติเพื่อเป็นคู่ปรับกับการมีจริตนั้น โดยคำว่า “จริต” หมายถึง ความประพฤติซึ่งหนักไปข้างใดข้างหนึ่งอันเป็นปกติประจำอยู่ในสันดานพื้นเพของจิต อุปนิสัย พื้นนิสัย แบบหรือประเภทใหญ่ๆ แห่งพฤติกรรมของคน” ดังนั้นจริต หมายถึง ความประพฤติปกติ ความประพฤติปกติของคนชนิดเป็นอาภินิหาร พื้นเพของจิต ลักษณะความประพฤติที่หนักไปทางใดทางหนึ่งตามสภาพจิตที่เป็นปกติของคนนั้น (พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมปุตฺต), 2529) เป็นความประพฤติปกติ ความประพฤติที่หนักไปทางใดทางหนึ่ง อันเป็นปกติประจำอยู่ในสันดาน, พื้นเพของจิต, อุปนิสัย, พื้นนิสัย, แบบหรือประเภทใหญ่ๆ แห่งพฤติกรรมของคน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) คำว่าจริตก็แปลว่า จิตที่เกี่ยวไป เช่น จิตที่เกี่ยวไปในทางดี เราเรียกว่า สุจริต ถ้าจิตเกี่ยวไปในทางชั่ว เรียกว่า ทุจริต การอบรมหรือการเสพคุ้นกับสิ่งใดบ่อยๆ จน

เกิดเป็นความ เคยชิน ย่อมมีอิทธิพลส่งผลให้เกิดเป็นอุปนิสัยได้ อุปนิสัย แปลว่า ความประพฤติ ที่เคยชินเป็นพื้นฐานมาในสันดาน ดังนั้น ถ้าจิตของเราชอบเที่ยวไปในทางไหนบ่อยๆ จนเกิดเป็นความเคยชินขึ้นแล้ว ก็จะกลายมาเป็นจริต หรืออุปนิสัยของคนคนนั้นนั่นเอง เพราะฉะนั้น จริต คือ ลักษณะนิสัยหรือความประพฤติพื้นฐานที่ประพฤติปฏิบัติ ตามความเคยชินของจิตใจเดิมของ บุคคลนั้น

จริตนั้นพระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ว่าควรสละ คลาย ปล่อย ละ สลัดทิ้งราคะได้แล้ว โทสะ โมหะ โภคะ อุปนาหะ มกฺขะ ปฬาสะ อิสสา มัจฉริยะ มายา สาถะยยะ ถัมภะ สารัมภะ มานะ อติมานะ มทะ ปมาทะ กิเลสทุกชนิด ทุกจริตทุกทาง ความกระวนกระวายทุกอย่าง ความเร่าร้อนทุกสถาน ความเดือดร้อนทุกประการ พระผู้มีพระภาคทรงสละ คลาย ปล่อย ละ สลัดทิ้งอภิสลามิสังขารทุกประเภทได้แล้ว พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าเป็นผู้มั่นคง เพราะเป็นผู้สละแล้ว เป็นอย่างนี้ ใน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 21 ข้อที่ 161 หน้าที่ 554 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ต่อมามีคำอธิบายในแต่ละยุคสมัยในเรื่องดังกล่าวว่า จริต 6 เป็นทฤษฎีบุคลิกภาพที่เก่าแก่ในพระพุทธศาสนานานกว่า 2,500 ปี ปรากฏหลักฐานอยู่ในวิสุทธิมรรคและเรื่องราวในพุทธประวัติหลายเหตุการณ์ ดังเช่นเรื่องราวของนางกิสสาโคตรมี สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวันกรุงสาวัตถี ครั้งนั้นบุตรเพียงคนเดียวของ นางกิสสาโคตรมี ซึ่งกำลังน่ารักได้ตายลง นางกิสสาเสียใจ ร้องไห้แทบเสียชีวิต ชาวบ้านในละแวกนั้นที่ได้พบเห็นเข้าต่างพากันสงสาร จึงแนะนำให้นางกิสสาไปหาพระพุทธเจ้า เพื่อให้พระพุทธเจ้าทรงชุบชีวิตลูกชาย เมื่อพบกับพระพุทธเจ้าแล้ว พระพุทธองค์ตรัสแก่นางกิสสาว่า “กิสสาโคตรมี เธอจงไปหาเมล็ดพันธุ์ผักกาดในบ้านที่ไม่มีคนตายมาซุกหีบมือ แล้วเราจะชุบชีวิตลูกของเธอให้” นางกิสสารีบอุ้มลูกเข้าหมู่บ้าน ถามทุกเรือนก็ไม่มีบ้านไหนที่ไม่มีคนตาย จึงไม่ได้เมล็ดพันธุ์ผักกาดแม้แต่เมล็ดเดียว และกลับมาเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยความผิดหวัง พระพุทธองค์ตรัสแก่นางกิสสาว่า “กิสสาเอ๋ย อนิจจตาธรรมนี้ มิใช่ธรรมเฉพาะสกุลเดียว แต่เป็นธรรมของโลกทั้งปวงพร้อมทั้งเทวโลก” นางกิสสาได้ฟังธรรมก็ได้เข้าใจถึงความเป็นธรรมตาของโลกว่ามีเกิดมีตาย ไม่มีใครหลีกเลี่ยงจากความจริงนี้ได้ จึงขอบวช ไม่นานก็บรรลุพระอรหันต์ จะเห็นว่าการเข้าใจความตายของนางกิสสาโคตรมี เป็นการพัฒนาปัญญาของมนุษย์ เป็นการแปลงไปสู่สิ่งที่ดีขึ้น เพราะถ้าเราเข้าใจความตายจะเห็นการเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องธรรมชาติจากจิตใจที่เคยทรมานทราญหลีกเลี่ยง เมื่อเข้าใจจิตใจเราก็จะสงบ เกิดปัญญาและเห็นคุณค่าของความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ถูกต้อง (สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ), 2546)

พระพุทธเจ้า พระองค์ทรงแสดงธรรมโปรดตามจริตเพื่อให้ผู้นั้นสามารถบรรลุธรรมโดยง่าย ดังอีกเรื่องราวหนึ่งในสมัยพุทธกาล เช่น องคุลิมาล สามารถเปลี่ยนจากบุคลิกที่โหดร้าย มาเป็นพระอรหันต์ได้เพราะฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ทั้งนี้องคุลิมาลมีปัญหาอยู่แต่เดิมแล้ว เพียงแต่เดินทางผิด เพราะอาจารย์แนะนำไปในทางที่ผิด แต่เมื่อได้พบองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงสอนให้องคุลิมาลได้ปัญญา เข้าใจกฎจึงบรรลุอรหันต์ผล เหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดเผยของที่มิสิ่งอันกำบังไว้ ส่องทางให้แก่คนหลง ส่องไฟในที่มืดให้คนมีดวงตาให้เห็นแสงสว่าง

แต่จะพบว่าจริตที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาอย่างมากคือราคะจริตที่เกี่ยวข้องกับความประพฤติหนักไปในทางรักสวयรักงาม และมีการตอบสนองทั้งทางกาย วาจาและใจที่สัมพันธ์กับความรักสวयรักงามนั้น โดยจะพบว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนจริตนี้ด้วยการเสนอ

หลักปฏิบัติการนำหลักกัมมัฏฐาน 40 กอง นำมาแก้ไขปรับปรุง เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมนุษย์ และนำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้อย่างเป็นระบบในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมนุษย์ อันนำไปสู่การพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์ให้ดียิ่งขึ้น

บทความนี้จึงต้องการเสนอให้เห็นรูปแบบและกระบวนการของราคจริตที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและกระบวนการในการพัฒนาชีวิตบนฐานของราคจริตและเป้าหมายต่อไป

แนวปฏิบัติในการปรับราคจริตเพื่อพัฒนาชีวิตของบุคคลที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

การปรับราคจริตเพื่อพัฒนาชีวิตของคนในแง่นี้จะพบว่าเกี่ยวข้องกับคนโดยทั่วไปที่ส่วนใหญ่จะเน้นไปที่ความสวยงาม ดังจะพบได้จากสังคมที่มีกระบวนการในการสร้างความสวยงามและสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ บนฐานของความสวยงามเหล่านั้น ซึ่งดูจะขัดกับการพัฒนาชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาบนฐานของคนราคจริต ดังนี้

1. ลักษณะของคนราคจริต ราคจริตเป็นความประพฤติเป็นไปด้วยอำนาจราคะ หมายถึง ผู้มีราคะเป็นความประพฤติปกติ, ประพฤติหนักไปในทางรักสวยรักงาม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 189) ลักษณะของบุคคลผู้เป็นราคจริต ในคัมภีร์วิมุตติมรรคได้อธิบายว่า บุคคลราคจริตจะมองดูรูปเสมือนหนึ่งเขาไม่เคยเห็นมาก่อน เขามองไม่เห็นข้อเสียของรูปนั้นและไม่ได้พิจารณาสิ่งเหล่านั้น เขาไม่ได้พิจารณาคุณความดีแม้เพียงเล็กน้อยของรูปนั้น เขาไม่สามารถเป็นอิสระ จากความต้องการในรูปอารมณ์นั้นได้ แม้หลังจากพิจารณาแล้วเขาก็ยังไม่สามารถที่จะเป็นตัวของตัวเองได้ เขามีกริยาทำทางในแนวทางเดียวกัน พึงทราบว่าคุณคนนั้นเป็นราคจริตด้วยอาการอย่างนี้ ส่วนในคัมภีร์วิสุทธิมรรค อธิบายว่า คนราคจริตเห็นรูปที่น่ารื่นรมย์ใจสักหน่อย ก็จ้องดูเสียนานเหมือนกับว่าเกิดความพิศวงติดใจในส่วนดีของรูป แม้จะมีส่วนเสียเล็กน้อยก็ไม่ถือสาอะไรทั้งที่เห็นกับตา เมื่อจะจากก็อยากจะจากไปให้พ้น จากไปทั้งที่มีความอาลัยอยู่ด้วย

ผู้เป็นราคจริตนั้นเป็นผู้ที่มีกิเลสหนักไปทางด้านราคะ คือความเพลิดเพลินยินดีซึ่งเป็นโทษชนิดหนึ่ง พระพุทธเจ้าจึงทรงให้กรรมฐานที่เป็นปฏิปักษ์กัน คืออสุภกรรมฐาน คือให้พิจารณาถึงความไม่สวยไม่งาม เป็นของเน่าเหม็น น่ารังเกียจของสิ่งต่างๆ ตลอดไปจนถึงซากศพซึ่งเป็นสภาพที่จะต้องเกิดขึ้นกับสิ่งมีชีวิตทั้งหลายในอนาคตอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพื่อลดกิเลสด้านนี้ลงไป

ลักษณะของคนมีราคจริตได้ว่า บุคคลราคจริตจะมีสภาวะจิตที่หลงติดในรูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัสจนเป็นอารมณ์ มีลักษณะบุคลิกดี มีมาดดี น้ำเสียงนุ่มนวลและไพเราะ ติดในความสวยงาม ความหอม ความไพเราะ ความอร่อย ไม่ชอบคิด แต่ช่างจินตนาการเพ้อฝัน มีจุดแข็งคือ มีความประณีตอ่อนไหว และละเอียดอ่อน ช่างสังเกต เก็บข้อมูลเก่ง มีลูกโลก หน้าที่เป็นที่ยื่นชอบและชื่นชมของทุกคนที่พบเห็น วาจาไพเราะ เข้าได้กับทุกคน เก่งในการประสานงาน การประชาสัมพันธ์ และงานที่ต้องใช้บุคลิกภาพ จุดอ่อนคือไม่มีสมาธิ ทำงานใหญ่ได้ยาก ไม่มีเป้าหมายในชีวิต ไม่มีความเป็นผู้นำ ขี้เกรงใจคน ขาดหลักการ มุ่งแต่บำรุงบำเรอผัสสะทั้ง 5 ของตัวเอง คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ชอบพูดคำหวานแต่อาจไม่จริงใจ อารมณ์รุนแรง ช่างอิจฉา ริษยา ชอบปรุงแต่ง (อนุสรณ์ จันทพันธ์ และบุญชัย โกศลธนากุล, 2555)

คนราคะจริต จะเป็นคนรักสวยรักงามแต่งตัวเรียบร้อย ชูดแต่งกายก็สะอาด ไม่ชอบความรุนแรง กินอาหารดีและสะอาด จัดที่นั่งนอนให้ดีแล้วค่อยบรรจงนอนนอนก็เป็นระเบียบไม่แคว้งคว้าง เก้งก้าง เวลานอนสีหน้าก็คงงดงามไม่ย่นยุ เวลาตื่นก็ค่อย ๆ บรรจงตื่น เก็บที่นอนเรียบร้อย เวลาเดินก็อิริยาบถสม่ำเสมอไม่รีบร้อน บรรจงวางเท้าลงอย่างเป็นระเบียบ แต่รอยเท้าคนราคะจริตจะว่ากลาง ดังตัวอย่าง พระนันทเถรศากยะ เป็นพระประยูรญาติของพระพุทธเจ้า โดยท่านเป็นพระ ภาดาต่างพระราชมารดาของพระพุทธเจ้า พระราชบิดาของท่านคือพระเจ้าสุทโธทนะศากยราชชาพระมหากษัตริย์แห่งกรุงกบิลพัสดุ์ โดยเป็นพระราชบิดาร่วมพระองค์ กับเจ้าชายสิทธัตถะ พระราชมารดาของพระนันทศากยะมีพระนามว่า พระนางมหาปชาบดีโคตมี เจ้าชายนันทศากยะออกผนวชในวันที่ทรงจะเข้าอภิเษกสมรสกับนางชนบทกัลยาณี โดยในวันที่มีพิธีอภิเษกนั้นพระประยูรญาติได้นิมนต์พระพุทธเจ้า และพระสงฆ์ไปรับภัตตาหารภายในพระราชฐาน เมื่อพระพุทธเจ้าเสวยภัตตาหาร เสร็จได้ทรงอนุโมทนาและเสด็จกลับ โดยมีเจ้าชายนันทะถือบาตรตามส่งเสด็จ แต่พระพุทธเจ้าทรงทราบว่าเจ้าชายนันทะมีบาตรแก้วกรวยผล จึงทรงใช้อุบาสกไม่รับบาตรคืนจากเจ้าชายนันทะ เมื่อทั้งสองพระองค์เสด็จมาถึงพระคันธกุฎีภายในนิโครธาราม พระพุทธเจ้าจึงทรงถามเจ้าชายนันทะว่า “นันทะ เธอจะบวชหรือ” ด้วยเหตุนี้ เจ้าชายนันทะแม้ไม่เต็มใจที่จะผนวชแต่ด้วยความเกรงพระทัยและมีความเคารพในพระพุทธเจ้ามากจึงจำต้องทรงออกผนวชในวันนั้น

เมื่อออกผนวชแล้ว พระนันทะมีความกังวลคำนึงถึงแต่คำขอร้องของนางชนบทกัลยาณีที่ให้รับเสด็จกลับ พระนันทะจึงไม่มีความตั้งใจอันใดในการปฏิบัติธรรม พระพุทธเจ้าทราบความนั้นจึงเสด็จมาเยี่ยมและชวนพระนันทะไปที่ต่าง ๆ เพื่อให้เห็นหญิงที่สวยงามกว่านางชนบทกัลยาณี พระนันทะเที่ยวตามเสด็จเรื่อยไปจนมีความพอใจในหญิงเหล่านั้น พระพุทธเจ้าทราบความจึงออกพระโอษฐ์คำประกำว่า ถ้าพระนันทะสามารถปฏิบัติธรรมจนบรรลุพระอรหันต์ได้ พระองค์จะสามารถพาหญิงเหล่านั้นมาให้แต่งงานกับพระนันทะเอง จากนั้นมาท่านพระนันทะจึงตั้งใจบำเพ็ญเพียรอย่างหนัก พระสงฆ์ที่ทราบความจึงพากันล้อเลียนท่านทำให้ท่านเกิดความละอายใจ จึงหลีกตนหนีไปบำเพ็ญเพียรแต่ผู้เดียว จนในที่สุดท่านได้สดิว่า “ความรักไม่มีที่สิ้นสุด... ความรักทำให้เกิดความทุกข์ และความเศร้าโศกเสียใจไม่มีที่สิ้นสุด”

จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทราบจริตอัธยาศัยของพระนันทะดี และทราบว่าพระนันทะกำลังถูกกามราคะเบียดเบียนจิตใจ จึงทรงใช้กุศโลบายพาท่านไปสวรรค์ให้ได้พบกับนางฟ้าที่งดงามมากมาย แล้วให้สัญญาว่า ถ้าตั้งใจทำสมณธรรมแล้ว ก็รับประกันว่าจะได้นางเทพอัปสรเหล่านั้น พระนันทะท่านจึงตั้งใจบำเพ็ญสมณธรรมจนสุดท้ายก็ได้บรรลุพระอรหันต์ผล เป็นพระอรหันต์ผู้ปราศจากกิเลส จากนั้นพระนันทะได้เข้าไปกราบพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วทูลขอยกเลิกเรื่องการรับประกันที่จะได้นางฟ้าเสีย เพราะท่านไม่มีความต้องการอีกต่อไป แล้วต่อมากท่านได้รับตำแหน่งเอตทัคคะผู้เป็นยอดกว่าเหล่าพระภิกษุทั้งหมด ด้านผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย

2. ราคะจริตกับข้อเสนอการพัฒนาชีวิต มีรูปแบบการใช้ราคะจริตเพื่อพัฒนาชีวิต ดังกรณีศึกษาพระนางเขมาเถรี ผู้เป็นอัครสาวิกาเบื้องขวาของพระผู้มีพระภาคเจ้า (พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่มที่ 32 ข้อที่ 168 หน้าที่ 158 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และทรงดำรงตำแหน่งเอตทัคคะผู้เลิศในด้านมีปัญญามากในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ 61 มีประวัติเรื่องราวที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน เขมาเถรียาปทาน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

บุพจริยาของพระนางเขมาเถรี พระนางเคยเกิดในสมัยพระพุทธเจ้าปทุมุตระ เมื่อ 100,000 กัป ก่อนหน้านี้ ได้เห็นพระศาสดาตั้งภิกษุณีไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะฝ่ายภิกษุณีผู้มีปัญญามาก จึงบำเพ็ญมหาทานโดยนิมนต์พระพุทธเจ้าและพระสาวกรับภัตตาหารตลอด 7 วัน และตั้งความปรารถนาอยู่ในตำแหน่งนั้นบ้าง ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสพยากรณ์ว่า ความปรารถนาจะสำเร็จในสมัยพระพุทธเจ้าโคดมหลังจากนั้นพระนางได้เสวยสวรรค์สมบัติ มนุษย์สมบัติด้วยบุญนั้นเป็นเวลายาวนาน และได้มาบวชบำเพ็ญบารมีในศาสนาของพระพุทธเจ้าวิปัสสีเป็นเวลา 10,000 ปี เมื่อ 91 กัปที่ผ่านมา และในภัทรกัปนี้ได้ถวายวิหารทานให้พระพุทธเจ้าโกนาคมนะ พร้อมเหล่าสาวกหลายพันองค์กาลผ่านมาจนถึงพระพุทธเจ้ากัสปะ พระนางได้เป็นธิดาพระเจ้ากีกิแคว้นกาสิ ได้ฟังมหาทานสูตร และนำมาศึกษาปฏิบัติ ในปัจจุบันชาติสุดท้ายพระนางได้เกิดในตระกูลของพระเจ้ามัททราช ในสากนคร ได้นามว่า เขมา เนื่องจากเมื่อเกิดมาทำให้ทุกคนในนครมีความสุขเกษมสำราญ เมื่อเติบโตขึ้นมามีสิริโฉมงดงามได้เป็นพระอัครมเหสีที่โปรดปรานอย่างยิ่งของพระเจ้าพิมพิสาร เมื่อพระเจ้าพิมพิสารได้ฟังธรรมจากพระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว แต่พระนางคิดว่า พระพุทธเจ้ามีปกติตรัสกล่าวโทษของรูป จึงไม่ยอมไปฟังธรรม

พระเวฬุวันซึ่งเป็นสถานที่น่าเพลิดเพลินยินดีของนรชน ผู้ใดได้เห็นแล้ว ผู้นั้นเหมือนได้เห็นสวนทันทวัน ซึ่งเป็นสถานที่เพลิดเพลินของท้าวอัมรินทราธิราช ท้าวสักกเทวราชและเทพทั้งหลาย และสวนนันทวันแล้ว ลงที่พื้นปฐพี เห็นพระเวฬุวันที่น่านรมย์แล้ว ก็อัสสรย มีรู้เบื่อ พระเวฬุวันเกิดขึ้นเพราะบุญของพระราชา อันบุญญาภาพแห่งพระพุทธเจ้าประดับแล้ว ใครเล่าจะประมวลคุณแห่งพระเวฬุวันมากกล่าวให้หมดสิ้นได้ กาลผ่านมาจนถึงพระพุทธเจ้ากัสปะ พระนางได้เป็นธิดาพระเจ้ากีกิแคว้นกาสิ ได้ฟังมหาทานสูตรใน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 10 ข้อที่ 95 หน้าที่ 57-76 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และนำมาศึกษาปฏิบัติ ในปัจจุบันชาติสุดท้ายพระนางได้เกิดในตระกูลของพระเจ้ามัททราช ในสากนคร ได้นามว่า เขมา เนื่องจากเมื่อเกิดมาทำให้ทุกคนในนครมีความสุขเกษมสำราญ เมื่อเติบโตขึ้นมามีสิริโฉมงดงามได้เป็นพระอัครมเหสีที่โปรดปรานอย่างยิ่งของพระเจ้าพิมพิสาร เมื่อพระเจ้าพิมพิสารได้ฟังธรรมจากพระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว แต่พระนางคิดว่า พระพุทธเจ้ามีปกติ ตรัสกล่าวโทษของรูป จึงไม่ยอมไปฟังธรรม พระเจ้าพิมพิสารจึงให้คนแต่งคาถาพรรณนาความงดงามของเวฬุวันวิหาร

เมื่อนั้นพระนางได้สดับโคลงกลอนดังกล่าวจึงมีใจคิดอยากชมเวฬุวันมหาวิหาร จึงเลือกเวลาที่คิดว่าพระพุทธเจ้าเสด็จออกบิณฑบาตนอกวัด เข้าไปชมเวฬุวันมหาวิหารว่าจะสวยงามสมดังคำ กลอนหรือไม่ นางได้เสด็จโดยลำดับ ได้เห็นความงดงาม ได้เห็นความงดงามของธรรมชาติและได้แล เห็นภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งบำเพ็ญเพียรอยู่ จึงนึกแปลกใจ ว่าไหนภิกษุนี้หนุ่มอยู่จึงมาบำเพ็ญสมณธรรมมิได้ สนใจบริโภคมกคุณหนอ เหตุใดไม่รอให้แก่ก่อนจึงค่อยบวชภายหลัง พระนางได้เสด็จเข้าไปถึงพระ วิหารชั้นในจนถึงพระคันธกุฎี พระนางเข้าใจว่า พระพุทธเจ้ามิได้ประทับอยู่ที่พระคันธกุฎี จึงเดินเข้าไป ได้เห็นพระชินเจ้าผู้งดงามดังดวงอาทิตย์อยู่ประทับอยู่ มีสตรีสาวสวยพัดวีอยู่ หญิงสาวนั้นก็มิ รัศมีเปล่งปลั่งดังทองธรรมชาติ มีหน้าตางดงามดังปทุมชาติ ริมฝีปากก็แดงดังผลตำลึงสุก ชำเลียงมอง แต่น้อย เป็นที่ติดตาตรึงใจยิ่งนัก มีลำแขนงามเหมือนทองคำ วงหน้าสวย ถิ่นทั้งคูก็แต่งตึงดังดอก บัวตูม มีเอวคอลกลมกลึง สะโพกผึ่งผาย ลำขาน่ายินดี มีเครื่องประดับสวยงาม ผ้านุ่งมีสี แดงแวววาว นุ่งห่มผ้าเนื้อเกลี้ยงสีเขียว มีรูปสมบัติที่ชวนชมโดยไม่รู้เบื่อ ประดับด้วยเครื่องอาภรณ์

ทุกชนิด ก่อนที่หญิงนั้นจะค่อยๆ แก่ชราลงเรื่อยๆ ที่สุดท้ายกลายเป็นเถ้าธุลี สร้างความสังเวชที่ก่อให้เกิดขนพองสยองเกล้า ซึ่งไม่เคยมีก็ได้มีแก่พระนาง นาคีเตียน รูปไม่สะอาดที่พวกคนเขลายินดีกัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 32 ข้อที่ 343 หน้าที่ 433 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

พระพุทธเจ้าตรัสพระธรรมเทศนาต่อไปให้พระนางพิจารณาอสุภกรรมฐานในรูปกายของหญิงที่ทรงเนรมิตร ว่ากระสับกระส่าย ไม่สะอาด เปื่อยเน่า (มีของเหลว) ไหลเข้าและไหลออกเป็นนิจทรงแนะนำให้อบรมจิตให้เป็นสมาธิมีอารมณ์เดียวด้วยอารมณ์ที่ไม่งาม จงเจริญกายคตาสติ มากไปด้วยความเบื่อหน่าย จงพิจารณาว่ารูปของหญิงเป็นเช่นเดียวกับร่างกายของพระนางไม่ต่างกันเลย จงคลายความยินดีพอใจในกาย ทั้งภายในและภายนอกเถิด หลังจากนั้นพระนางเขมาจึงเห็นแจ้งตามความเป็นจริงในสังขารทั้งหลายและเสด็จกลับไปทูลขอให้พระสวามีทราบ ว่า พระนางประสงค์ที่จะบวช พระเจ้าพิมพิสาร ได้อนุญาตให้พระนางบวชได้ตามประสงค์ และภายหลังจากบวชได้ 7 เดือน พระนางเขมาเถรีได้เห็นประทีปสว่างขึ้น และดับไป จึงมีใจสังเวชเบื่อหน่ายในสังขารทั้งปวง ได้บรรลุอรหัตต์ พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา พระพุทธองค์ทรงตั้งพระนางเขมาไว้ตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าบรรดาภิกษุณีผู้มีปัญญามาก (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 32 ข้อที่ 354 หน้าที่ 434-438 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ในเรื่องนี้จะเห็นได้ชัดเจนว่าพระนางเขมาเถรีเป็นผู้มีราคะจิต ติดในรูปที่สวยงาม รังเกียจรูปที่ไม่สวยงาม จึงไม่ปรารถนาที่จะดับพระสัทธิธรรมของพระพุทธเจ้า แต่ด้วยเหตุที่พระเจ้าพิมพิสารซึ่งทรงเป็นโสดาบัน รู้อุปนิสัยและจริงของพระนางได้เป็นอย่างดี จึงใช้อุบายแต่งกลอนให้ไพเราะชมความสวยงามของพระเวฬุวันมหาวิหาร ซึ่งก็ได้ผล เนื่องจากพระนางเป็นผู้มีราคะจิต จึงมีความ ประสงค์ที่จะได้เห็นในสิ่งที่สวยงามน่าเจริญตาเจริญใจ เมื่อพระนางเข้าไปในวัด พระพุทธองค์ก็ทรง ทราบเรื่องทั้งหมดด้วยพุทธญาณ และทรงมีพระกรุณาที่จะโปรดพระนาง จึงมิได้เสด็จออกบิณฑบาต เช่นปกติ กลับทรงประทับอยู่ในคันธกุฎี และผู้วิจยมีความเห็นว่าพระภิกษุหนุ่มที่พระนางเขมาเห็นก็อาจจะ เป็นรูปเนรมิตที่พระพุทธเจ้าทรงเนรมิต ให้พระนางเห็น เพื่อสร้างความประหลาดใจว่า ศาสนา นี้มีนักบวชหนุ่มแน่น ไม่ใช่เหมือนค่านิยมของสังคมสมัยนั้น ที่นิยมบวชเมื่อมีอายุมาก ทั้งนี้เพื่อดึงให้พระนางเขมาเถรีได้คิดในเบื้องต้น เมื่อพระเสด็จถึงพระคันธกุฎี ทรงเห็นพระพุทธองค์ประทับนั่งกับหญิงสาวผู้อุปัฏฐาก ซึ่งเป็นรูปเนรมิตที่งดงามหาที่ติมิได้ ทำให้ดึงดูดความสนใจของพระนางที่มี ราคะจิต ชอบดูสิ่งสวยงามอยู่แล้ว และพระองค์ก็ทรงแสดงสัจธรรมผ่านรูปเนรมิตนั้นด้วยการแสดงให้เห็น ความเสื่อมของสังขารด้วยความชราลงทีละน้อย ให้พระนางเขมาได้เกิดสลดสังเวช ซึ่งได้ผลเป็นอย่างดี พระองค์ตรัสธรรมเทศนา ไม่กี่ประโยค พระนางเขมาก็ตัดสินใจออกบวชทันที พระนางบวช ได้ 7 เดือนจึงบรรลุธรรม พระนางบ่มอินทรีย์ด้วยการเจริญสมาธิ จนได้ฌานสมาบัติ จึงยกจิตขึ้นสู่ วิปัสสนาด้วยอนิจจสัญญา เมื่อเห็นเปลวประทีปสว่างโพล่งแล้วดับไปในที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางสมถยานิก ซึ่งหากจะพิจารณาแล้วพระนางเขมาน่าจะจัดอยู่ในประเภทค้นหาจิตด้วย เพราะรักสวยรักงาม และเมื่อได้กรรมฐานที่เหมาะสมเช่นอสุภกรรมฐาน จึงทำให้สงบตั้งมั่นได้ และอาจเป็นผู้ที่ได้ฌานสมาบัติ จึงบรรลุธรรมในแนวสมถยานิก หรืออุคโตภาค ได้บรรลุพร้อมอภิญญา และปฏิบัติสมาธิในที่สุด

จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทราบถึงจิต อหังการของพระนางเขมาเถรีเป็นอย่างดี ว่ามีราคะจิต พระองค์จึงทรงใช้พุทธานุภาพเนรมิตนางเทพอัปสรตนหนึ่งขึ้นมา

ถวายงานพัดอยู่ เพื่อให้พระนางเขมาเถรีเห็นแล้วจะได้ลดทิฐิมานะ เรื่องความสวยงามของตน ซึ่งเทียบกันไม่ได้เลยกับนางเทพอัปสรตนนั้น และพระพุทธรองค์ยังทรงใช้พุทธานุภาพให้สรีระของนางเทพอัปสรตนนั้นให้มีความแปรปรวนแก่ชรา และล้มลงตายในที่สุด เพื่อให้พระนางเขมาได้พิจารณาเห็นตามความเป็นจริงว่าร่างกายแม้จะสวยงามสดงดงามเพียงใดสุดท้ายก็ต้องเจ็บ ต้องตายในที่สุด หาก่อนสารสารถะอะไรไม่ได้ แม้ตัวของพระนางเขมาก็จะต้องเป็นเช่นนี้เหมือนกัน ทำให้พระนางได้คิดปล่อยใจไปตามกระแสเสียงของพระพุทธรองค์ที่แสดงธรรม แล้วพระนางก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในที่สุดก็ได้ออกบวชและได้รับตำแหน่งเป็นเอตทัคคะผู้เป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหมดด้านผู้มีปัญญามาก

หลักธรรมที่เหมาะสมกับโรคจิต

หลักการเข้าใจคนโรคจิตคือการเข้าใจหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับคนโรคจิต โดยจะพบลักษณะเหล่านั้น ดังนี้

1. โรคจิตกับลักษณะคำสอน การแบ่งพฤติกรรมมนุษย์ (จิต) เป็น 6 ประเภท ที่มีกล่าวไว้ในพระไตรปิฎก พระสารีบุตรได้กล่าวยกย่องพุทธคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระองค์ทรงมีพระจักขุแจ่มแจ้งด้วย “พุทธจักขุ” ในพระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 29 ข้อที่ 156 หน้าที่ 545 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) นั้นว่า “พระผู้มีพระภาคทรงทราบ ว่าบุคคลทั้งหลายมีจิต 6 คือ 1) บุคคลนี้มีโรคจิต 2) บุคคลนี้มีโทสจิต 3) บุคคลนี้มีโมหจิต 4) บุคคลนี้มีวิตกจิต 5) บุคคลนี้มีสัทธาจิต 6) บุคคลนี้มีญาณจิต” ใน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 30 ข้อที่ 85 หน้าที่ 304 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ดังพระดำรัสของพระพุทธเจ้าที่ตรัสไว้ว่า พระผู้มีพระภาคยอมตรัสอสุภกถาแก่ บุคคลโรคจิต ตรัสการเจริญเมตตา แก่บุคคลโทสจิต ย่อมทรงแนะนำบุคคลโมหจิตให้ดำรงอยู่ในการเล่าเรียน การ ไต่ถาม การฟังธรรมตามกาล การสนทนาธรรมตามกาล การอยู่ร่วมกับครู ย่อมตรัส อานาปานสติแก่บุคคลวิตกจิต ตรัสบอกนิมิตที่น่าเลื่อมใสความตรัสรู้ชอบของพระพุทธเจ้า ความเป็นธรรมดีแห่งพระธรรมการปฏิบัติชอบของพระสงฆ์ และศีล ของตนแก่บุคคลสัทธาจิต ย่อมตรัสนิมิตแห่งวิปัสสนา มีอาการไม่เที่ยง มีอาการ เป็นทุกข์ มีอาการเป็นอนัตตาแก่บุคคลญาณจิต (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 30 ข้อที่ 85 หน้าที่ 304 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

หลักฐานที่พบในตำราเอกสารทางพระพุทธศาสนา ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การปฏิบัติธรรมที่เหมาะสมกับบุคคลโรคจิตนั้นคือ การเจริญ อสุภกัมมัฏฐาน และเพิ่มเติม ภาวนาสติเข้าไปเพราะมีความสอดคล้องกันในเรื่องของการพิจารณาอาการ 32 มี ผม ขน เล็บ ฟัน เป็นต้น ให้เห็นเป็นของไม่งาม ไม่ควรยึดถือ ในการเจริญอสุภกัมมัฏฐานเป็นเบื้องต้นแล้วสิ่งที่จะต้องสมบูรณ์ คือ การทำศีลสิกขาให้สะอาดหมดจดเสียก่อน แล้วเจริญเจริญสมาธิที่องค์ศาสดาสัมมา สัมพุทธเจ้าทรงแนะนำไว้สำหรับคนที่มีนิสัยรักสวยรักงาม หรือโรคจิตเพื่อจะได้ทำลายล้างกิเลสความหลงคิดว่ากายคนบ้านช่องเรือนโรงโลกนี้สวยงามสดงดงาม ถ้าหากนักปฏิบัติพิจารณาอสุภกัมมัฏฐาน ได้จนจิตเป็นหนึ่ง คือ เอกัคคตารมณ์ หรือ อารมณ์เป็นหนึ่งเดียวจนเป็นฌาน 4 เป็นปกติก็เป็นเหตุปัจจัยเข้าถึงพระอนาคามีได้ โดยง่าย และถึงอรหัตผลได้รวดเร็ว อสุภกัมมัฏฐาน พิจารณากายคน สัตว์เป็นซากศพ

ทั้งหมด 10 ชนิด เช่น หลังตายแล้วเอาซากศพที่ขึ้นพองเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า อุทุมมาตะกัง หรือเอาซากศพที่มีสีเขียวเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า วินีละกัง เป็นต้น

การเจริญสุกัมมัฐาน ไม่ใช่ให้ภาวนา หรือไปนั่ง จ้องยืนจ้องซากศพที่โรงพยาบาล หรือป่าช้า แต่ท่านให้ใช้ความจำภาพซากศพที่เห็นแล้วใคร่ควรพิจารณาพิเคราะห์ว่าตัวเรายังหายใจอยู่ พุดได้อยู่ มันก็ไม่แตกต่างอะไร กับซากศพที่ตายแล้ว เพราะร่างกายเราก็เหม็นเน่าทุกวันต้องชำระล้างอาบน้ำ ล้าง หน้า แปรงฟัน ล้างเอาความเน่าเหม็นออกต้องสระผมเกือบทุกวันถ้าไม่สระหัวก็ เหม็นให้จิตใจรู้ตลอดเวลาว่าร่างกายเราหาไม่มีใครสะอาดเหม็นกันหมดทั้งโลก คนกับสัตว์ไม่แตกต่างกัน เหม็นเน่าเหม็นคาวเหมือนกัน เกิดแก่เจ็บตายเหมือนกันคิดไว้ อย่างนี้ตลอดเวลาท่านเรียกว่าจิตทรงฌานในสุกัมมัฐาน ใครเจ็บป่วยไข้ ก็รักษา พยาบาลเป็นการระงับทุกข์เวทนา คิดไว้เสมอว่า เราเขา คือ ซากศพ ต่างก็สกปรก เช่นกัน จะไปหลงรักผูกพันเพื่ออะไร จิตเลิกผูกพันตัวเรา เขา จิตก็เบาสบาย ความหนักใจก็ไม่มี ใครจะตายก็เห็นเป็นเรื่องธรรมดา เพราะว่าทุกคนเป็นศพที่พุดได้ เดินได้ พอจิตออกจากร่างกายเราเรียกว่าศพที่ตายแล้ว

จิตต่างๆ นั้นเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งใหญ่ของการตรัสรู้ของพระองค์ แต่พระองค์ ก็สามารถใช้หลักธรรมและเอาชนะจิตต่างๆ ได้ จนได้ตรัสรู้เป็นพระบรมศาสดาแห่งพระพุทธศาสนา ในสมัยพุทธกาล ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะทรงแสดงธรรมโปรดสรรพสัตว์ พระองค์ทรงพิจารณาจิตของบุคคลผู้นั้นก่อน เพื่อให้บุคคลนั้นสามารถนำหลักธรรมคำสอนนั้นๆ ไปใช้ได้จริง เป็นการแสดงให้เห็นว่ามนุษย์นั้น สามารถที่จะฝึกฝนให้พัฒนาเป็นคนดีต่อสังคมได้ หากได้รับคำแนะนำสั่งสอนที่ถูกกับจิต อธิษฐาน ถูกกับสิ่งที่ตนเองเป็นอยู่ ดังข้อความในมหานิทเทศ พระผู้มีพระภาคทราบบว่า “บุคคลนี้มี รากจิต บุคคลนี้มีโทสจิต บุคคลนี้มีโมหจิต บุคคลนี้มีวิตกจิต บุคคลนี้มีสัทธาจิต บุคคลนี้มีญาณจิต (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 9 ข้อที่ 56 หน้าที่ 430 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) พระพุทธองค์ทรงมีญาณพิเศษที่ใช้พิจารณาว่าบุคคลผู้ใดสมควรได้รับฟังธรรม ระดับไหนจึงจะสามารถเข้าใจและตรัสรู้ตามได้โดยได้พิจารณาจากบุคคล 4 ประเภท “ภิกษุทั้งหลาย บุคคล 4 จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก บุคคล 4 จำพวก คือ 1. อุคฆฏิตัญญู(ผู้เข้าใจได้ฉับพลัน) 2. วิปจิตัญญู (ผู้เข้าใจต่อเมื่อขยายความ) 3. เนยยะ (ผู้ที่พอจะแนะนำได้) 4. ปทปรมะ (ผู้ที่สอนให้รู้ ได้เพียงตัวบทคือพยัญชนะ) ภิกษุทั้งหลาย บุคคล 4 จำพวกนี้แลมีปรากฏอยู่ในโลก (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 21 ข้อที่ 133 หน้าที่ 202 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

เมื่อทรงเห็นบุคคลต่างๆ เป็นไปในลักษณะใด พระองค์เลือกหลักธรรมที่เหมาะสมกับบุคคลประเภทนั้นเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและไปแสดงธรรมโปรด ดังเช่น พระรูปันธนาเถรี (ในอรรถกถาธรรมบทกล่าวว่าท่านเป็นน้องหญิงของพระนันทเถระ) หมูชนกล่าวว่า นางเป็นผู้หนึ่งซึ่งมีความถึงพร้อมด้วยรูปงาม จนพวกเจ้าศากยะเกิดการวิวาทกันใหญ่โต เพราะเรื่องแย่งตัวนาง พระบิดาของนางตำริว่า พวกเจ้าศากยะ จงอย่าพินาศเลย จึงให้บวช ครั้นพระนางได้บวชเป็นภิกษุณีแล้ว ได้ฟังว่าพระตถาคตเป็นผู้สูงสุดแห่งนรชน ทรงติเตียนรูป จึงไม่ยอมเข้าเฝ้า เพราะท่านมีความหลงใหลรูป ท่านจึงขลาดต่อการเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า จึงไม่ยอมไปรับโอวาท ครั้นนั้นภิกษุณีนรปันทา ได้ยินกิตติศัพท์อันงามของพระผู้มีพระภาค จึงคิดแผ่กายเข้าไปในหมูภิกษุณีเพื่อจะได้เห็นพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงทราบด้วยพระญาณจึงทรงมีอุบายวิธีเพื่อสงเคราะห์รูปันธนา ภิกษุณี

โดยทรงเนรมิตหญิงงามด้วยฤทธิ์ 3 ลักษณะคือ (1) หญิงสาวที่สวยเหมือนเทพอัปสร (2) หญิง (คนเดิมที่) ชรา (3) หญิง (คนเดิม) ที่ตายแล้วมีศพเน่าเหม็นเต็มไปด้วยหนอน รูปนั้นทากฤษณ์เห็นหญิงทั้ง 3 ลักษณะ แล้วเกิดความสลดใจ ไม่นิยมในซากศพของหญิงที่ตายแล้ว มีความเบื่อหน่ายในภพ ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงธรรมแก่นางดังต่อไปนี้ “นันทาเธอจงดูรูปกาย ที่กระสับกระส่าย ไม่สะอาด เปื่อยเน่า ไหลเข้าไหลออกอยู่ ที่พวกคนเขาพากันปรารณายังนักร เธอจงอบรมจิตให้เป็นสมาธิมีอารมณ์เดียวด้วยอสุภกรรมฐาน รูปนี้เป็นฉันใด รูปของเธอนั้นก็เป็นฉันนั้น รูปของเธอนั้นเป็นฉันใด รูปนี้ก็เป็นอย่างนั้น เมื่อเธอพิจารณาเห็นรูปอยู่อย่างนี้มิได้เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืน แต่นั่นก็จะเบื่อหน่ายอยู่ด้วยปัญญาของตน เมื่อพระรูปนั้นทาเถรี พิจารณา อสุภกรรมฐาน และยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนาด้วยการเห็นตามความเป็นจริงของกาย จึงเกิดความเบื่อหน่าย กาย คลายกำหนดภายใน และหลุดพ้นเป็นพระอรหันต์ พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา 4 วิโมกข์ 8 และ อภิญญา 6 ในที่สุด” (ภัทรจิต โปธิโต, 2558)

จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้อสุภกรรมฐาน แก่ชราครจิต ของนางรูปนั้นทาเถรี ภิกษุณีทำให้นางเกิดความเบื่อหน่าย ปลงอสุภกรรมฐาน จึงทำให้จิตหลุดพ้นจากอาสวะได้ในที่สุด ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงมีอุบายวิธีแก้จิตของพระรูปนั้นทาเถรีด้วยการให้กรรมฐานที่ถูกต้องกับจิตเป็นเหตุให้พระนางบรรลุธรรมในที่สุด

2. รากะจิตกับลักษณะการปฏิบัติ การฝึกจิต และกรรมฐานที่เหมาะสมแก่คนรากะจิต คือ อสุภกรรมฐาน 10 กับกายคตนาสุสติ 1 เมื่ออารมณ์รักสวรั้งามเกิดขึ้นแก่อารมณ์จิต จิตซ้องอยู่ในกามารมณ์เป็นปกติ ก็เอากรรมฐานนี้พิจารณาเป็นปกติ จนกว่าอารมณ์จะสงบจากกามารมณ์ เห็นคนและสัตว์และสรรพวัตถุที่ชมชอบว่าสวยงาม กลายเป็นของน่าเกลียดโสโครกโดยกฎของธรรมดา จนจิตใจไม่มัวสุมกับความงามแล้ว ก็พิจารณาวิปัสสนาญาณโดยยกเอาชั้น 5 เป็นอารมณ์ว่าไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา เราไม่มีในชั้น 5 ชั้น 5 ไม่มีในเรา

สถานที่ปฏิบัติก็ให้เป็นที่ร้างผู้พัว คนที่ถวายเป็นคนให้ฉันทะก็เป็นคนขี้เหล่ พุดจาไม่ไพเราะทางเดินก็ให้ขรุขระ ผู้เป็นพระนั้น บาตรก็ใช้บาตรดินที่สีเลอะๆ ผ่านงูผ่านหมาให้เป็นผ้าขาดๆ ที่ปะเอาไว้ อาหารก็เป็นอาหารปอนๆ คนให้อาหาร ก็เป็นอาหารที่ไม่สวย อสุภกรรมฐาน ซากศพที่น่าจะเหมาะสมสำหรับคนรากะจิตนี้ เขาจึงจะคลายรากะได้ การฝึกจิต อริยาบถ คือ เดินจงกรม จึงเหมาะสมแก่เขา แม้การจะเพ่งกลืน ก็ควรเป็นวรรณกลืนที่เป็นสีเขียว ที่ไม่สดใสจึงจะเป็นอารมณ์การปฏิบัติประจำเรือนใจคนรากะจิตได้

โดยสรุป การฝึกจิตที่เหมาะสมแก่คนรากะจิต คือ อสุภกรรมฐาน 10 กับกายคตนาสุสติ 1 นั้นเอง โดยลักษณะธรรมเป็นที่สบายของคนรากะจิต

1) เสนาสนะ ชนิดที่ตั้งอยู่กับพื้นชายคาครอบๆ ไม่ล้า่งเซ็ด ไม่ทำกันสาด เป็นกุฏิมุงหญ้า เป็นบรรณศาลาที่มุงบังด้วยใบตองอย่างใดอย่างหนึ่ง เปรอะไปด้วยละอองธุลี เต็มไปด้วยค่างควาเล็กๆ ทะลุปรุโปร่ง ปละปรักหักพัง สูงเกินไปหรือต่ำเกินไป อยู่ที่ดอน มีความรังเกียจด้วยภัยอันตราย มีทางสกปรก และสูงๆ ต่ำๆ แม้จะมีเตียงและตั่งก็เต็มไปด้วยตัวเรือด รูปร่างไม้ดี สีไม่งาม ที่พอแต่เพียงแลเห็นก็ให้เกิดความรังเกียจ เสนาสนะเช่นนี้เป็นที่สบายคนรากะจิต

2) ผ้าถุงและผ้าห่ม ชนิดที่ขาดแหงที่ชาย มีเส้นด้ายสับสว่นขึ้นสว่นลง เช่นเดียวกับขนมร่างแห มีสัมผัสสากเหมือนปอป่าน เป็นผ้าเศร้าหมองและหนัก รักษาลำบากเป็นที่สบายของคน ราคาจืด

3) แม่บาตร บาตรดินชนิดที่สีไม่งาม หรือบาตรเหล็กชนิดที่ทำลายความงามเสียด้วยแนวตะเข็บและหมุด เป็นบาตรที่หนัก ทรวดทรงไม่ดี น่าเกลียดเหมือนกะโหลกศีรษะ ย่อมเหมาะสมแก่คนราคจืด

4) แม่ทางสำหรับไปบิณฑบาต ก็เป็นทางชนิดที่ไม่พอใจ ห่างไกลหมู่บ้าน ขรุขระไม่เรียบร้อยย่อมเหมาะสมแก่คนราคจืด

5) แม่หมู่บ้านที่ไปรับบิณฑบาต ก็เป็นหมู่บ้านที่มีคนทั้งหลายเที่ยวไปทำเป็นเหมือนไม่เห็น และที่มีคนทั้งหลายนิมนต์ภิกษุผู้ได้ภิกษาแม่ในตระกูลหนึ่งแล้วให้เข้าไปสู่โรงฉัน ครั้นถวายข้าวต้มและ ข้าวสวยแล้ว เมื่อจะไปก็พากันไปอย่างไม่เหลียวแล คล้ายๆ กับคนรับจ้างเลี้ยงโค ต้อนโคเข้าในคอก แล้วก็ไม่เหลียวแลฉะนั้น หมู่บ้านเช่นนั้นเหมาะสมแก่คนราคจืด

6) แม่คนปรนนิบัติเลี้ยงดู ก็เป็นพวกทาสหรือกรรมกร ที่มีผิวพรรณดำไม่น่าดูผ้าถุงสกปรกเหม็นสาบ น่าเกลียดจริงๆ ปรนนิบัติเลี้ยงดูด้วยอาการไม่ยำเกรงเป็นดุจเขาข้ามและข้าวสวยทั้งนั้น คนปรนนิบัติเลี้ยงดูเช่นนั้น จึงเป็นที่สบายแก่คนราคจืด

7) แม่ข้าวต้มข้าวสวยและของเคี้ยว ก็เป็นชนิดที่เลว สีสันไม่ดี ที่ทำด้วยข้างฟาง ข้าวกับแกล้ และข้าวปลายเกวียนเป็นต้น เปรียงบูด ผักเสี้ยนดอง แกงผักเก่าๆ ชนิดใดชนิดหนึ่งเพียงอย่างเดียว พอให้เต็มท้องเท่านั้น เหมาะสมกับคนราคจืด

8) แม่อริยาบถ อริยาบถยืนหรืออริยาบถเดิน เหมาะสมแก่คนราคจืด (พระพุทธโฆสเถระ, 2548)

9) อารมณ์กัมมัญฐาน เป็นอารมณ์ชนิดใดชนิดหนึ่ง ในวรรณกสิณทั้งหลาย มีนลกสิณ เป็นต้น ชนิดที่มีสีไม่สะอาดตา เหมาะสมแก่คนราคจืด 5 และจัดลงในสติปัฏฐาน มีกายนุปัสสนา เวทนา นุปัสสนา ธรรมานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา

บทสรุป

ราคจืด ลักษณะเด่น หลงติดใจผัสสะทั้ง 5 จนเป็นอารมณ์คือหลงในรูป รส กลิ่น เสียง และการสัมผัส มีบุคลิกดี มีจินตนาการเพ้อฝัน จืดอ่อน มุ่งแต่บำรุงผัสสะทั้ง 5 ของตน ชอบพูดแต่คำหวานแต่ไม่จริงใจ ไม่มีสมาธิ มีอารมณ์ ช่างอิจฉาริษยา ชอบปรุงแต่งไม่มีความเป็นผู้นำ ชอบเกรงใจคน จืดแข็ง ช่างสังเกต มีความประณีตอ่อนไหว ละเอียดอ่อนมีวาจาไพเราะ และเข้าได้กับทุกคน ราคจืดเป็นสภาวะที่เป็นเหตุทำให้จืดอื่นๆ เกิดขึ้นได้มากมาย เช่นความยินดีพอใจ เป็นเหตุให้เกิดตัณหา ความอยากเป็นนั่นเป็นนี่ ยึดตัวตน แล้วทำให้เกิดโมหะ หลงมัวเมาติดอยู่ในภพต่างๆ พระพุทธองค์จึงแสดงราคจืดเป็นบทแรก และหาวิธีดับราคะก่อนการมีสติที่เป็นสัมมาสติในองค์มรรคระลึกรู้ในฐานทั้ง 4 คือ กาย เวทนา จิต ธรรม เจริญ วิปัสสนาเพื่อตามรู้ เห็นสภาวะธรรมของอุปาทานชั้น 5 เข้าใจชั้น 5 ว่าเป็นเพียงรูปกับนามเป็นอนัตตามีใช้ตัวตนบุคคล เรา เขา แต่ประการใด เห็นความแตกต่างของรูปกับนามที่มีความแปรเปลี่ยนเป็นนิจ จิตที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าแบ่งไว้เพื่อประโยชน์ในการฝึกสอน การที่พระพุทธเจ้าได้ทรง

จำแนกประเภทของหม่อมมนุษย์ออกเป็นกลุ่มๆ โดยใช้หลายกฎเกณฑ์ ซึ่งขึ้นอยู่กับโอกาสและสถานการณ์ในการจำแนกประเภท โดยเมื่อทรงแบ่งบุคคลเป็นหลายประเภทแล้วย่อมทรงแนะนำแนวทางและพร่ำสอนด้วยวิธีที่แตกต่างกันออกไปตามจริตนิสัย พื้นเพ ความแก่กล้าของอินทรีย์ ของบุคคลประเภทนั้นๆ แล้วมุ่งเน้นที่ใช้แนวทางในการปฏิบัติธรรมหรือการเจริญกรรมฐาน เพื่อเป็นหนทางแห่งการพัฒนาศักยภาพทางปัญญาของบุคคลเป็นหลักใหญ่ อันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหามากมายในการดำเนินชีวิตโดยใช้หลักพุทธธรรมและการปฏิบัติธรรม กรรมฐาน การฝึกจิตที่เหมาะสมแก่คนราคะจริต คือ อสุภกรรมฐาน 10 กับกายคตนาฬาสติ 1 นั้นเอง

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธิ์). (2555). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. พิมพ์ครั้งที่ 32. กรุงเทพมหานคร: กองทุน ป.อ. ปยุตโต.
- พระพุทธโฆสเถระ. (2548). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค. แปลและเรียบเรียง* โดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อจา อสภมหาเถร).
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), พระมหากัณโฐ ธีระมโน และคณะรวบรวม. (2553). *คู่มือปฏิบัติสมถวิปัสสนากรรมฐาน 5 สาย (วัดกัลยาณมิตราราม)*. นครปฐม: บริษัทเพชรเกษมพรินต์ติ้ง จำกัด.
- สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อจา อสภมหาเถร). (2546). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: ประยูรวงศ์ปรินต์ติ้ง.
- อนุสรณ์ จันทพันธ์ และบุญชัย โกศลธนากุล. (2555). *จริต 6 ศาสตร์ในการอ่านใจคน*. พิมพ์ครั้งที่ 29. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.

